

УДК 81' 811. 161. 2 (07)

М. В. ПІГУР

ВИКОРИСТАННЯ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ СЛОВОТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ ВАСИЛЯ СТУСА)

У статті обґрунтовано доцільність використання авторських неологізмів на заняттях зі словотвору. Закцентовано увагу на дидактичному матеріалі з художніх текстів, котрий, окрім досягнення навчальної, розвивальної і виховної мети, дозволяє реалізувати міжпредметні зв'язки. Саме вони сприяють інтегрованому підходу до розуміння й аналізу мовних явищ, що забезпечує єдність лінгвістичної теорії і мовленнєвої практики в формуванні мовної особистості студента-філолога.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, авторські неологізми, інтеграція, типи вправ і завдань.

М. В. ПІГУР

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО СЛОВООБРАЗОВАНИЮ (НА МАТЕРИАЛЕ СТИХОТВОРЕНИИ ВАСИДИЯ СТУСА)

В статті обоснована целесообразность использования авторских неологизмов на занятиях по словообразованию. Акцентировано внимание на дидактическом материале из художественных произведений, который, кроме достижения учебной, развивательной и воспитательной цели, позволяет реализовать межпредметные связи. Именно они сопутствуют интегрированному подходу к пониманию и анализу языковых явлений, что обеспечивает единство лингвистической теории и речевой практики в формировании языковой личности студента-филолога.

Ключевые слова: межпредметные связи, авторские новообразования, интеграция, типы упражнений и заданий.

М. V. FIGUR

USING THE AUTHOR'S NEOLOGISMS IN THE CLASSROOM WITH WORD-FORMATION (BASED ON THE POETRY OF VASYL STUS)

The article substantiates the feasibility of using author's neologisms in the lessons in word-formation. Attention is paid to the didactic material of literary texts, which, in addition to achievement of academic, developing and educational goals, allows to realize cross-curricular approach. They promote an integrated approach to understanding and analysis of linguistic phenomena, which ensures the unity of linguistic theory and speech practice in formation students' philologist language personality.

Keywords: cross-curricular approach, author's neologisms, integration, types of exercises and tasks.

Випускники вищих педагогічних навчальних закладів мають оволодіти сучасними теоретичними знаннями, ґрунтовними практичними навичками, творчими якостями та високою професійною майстерністю. Тому чітка орієнтація навчального процесу у ВНЗ на модель майбутньої педагогічної діяльності студента – необхідна умова сучасної системи освіти, в результаті якої навчально-пізнавальна діяльність студента має трансформуватись у професійну з відповідною зміною потреб, цілей, дій та засобів.

На філологічному факультеті предметом фахового вивчення є мова і мовлення, тому усвідомлення засобів мови стає важливою умовою формування мовленнєвої діяльності як

провідної. Якісна лінгвістична підготовка є фундаментом педагогічної майстерності вчителя-словесника. Він зможе досягнути високої майстерності, якщо глибоко осмислюватиме основні питання мовознавчої теорії, бачитиме зв'язок одного явища з іншим, знатиме систему мови й закони її функціонування.

Особливої актуальності ця проблема набуває в наш час, коли виникла потреба в модернізації системи педагогічної освіти України у зв'язку із входженням у європейський освітній простір. На сьогодні визнано, що одним із шляхів модернізації освіти є ідея інтегрованого навчання. Інтеграція – важлива умова сучасної освіти й цивілізації в цілому. Адже сьогоднішня стадія наукового мислення все більше характеризується здатністю розглядати не окремі ізолювані факти, а їх взаємозв'язки. Тож інтеграція як вимога об'єднання у ціле частин чи елементів є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можна створити в студентів цілісне уявлення про виучуваний об'єкт. Ідея інтеграції торкається всіх навчальних дисциплін у будь-якому навчальному закладі, в тому числі викладання сучасної української літературної мови.

Для розв'язання проблеми інтеграції у вивченні сучасної української літературної мови однією з важливих технологій є впровадження міжпредметних зв'язків між курсами лінгвістичного блоку. Саме міжпредметні зв'язки сприяють поглибленню теоретичних знань студентів, забезпечують вільне орієнтування у причиново-наслідкових зв'язках між одиницями мовної системи і формують уміння давати їм кваліфіковане пояснення й оцінку. Тому **мета статті** полягає у доведенні доцільності вивчення окремих тем зі словотвору сучасної української літературної мови на основі дидактичного матеріалу, взятого з художніх авторських текстів. Така технологія забезпечує взаємозв'язок між дисциплінами: Сучасна українська літературна мова, Лінгвістичний аналіз художнього тексту, Стилїстика сучасної української літературної мови.

Аналіз виучуваного словотвірної мовного матеріалу з позиції перелічених дисциплін забезпечує комплексний аналіз мовної одиниці, сприяє пізнавальному, розвивальному і виховному потенціалу кожного практичного заняття.

Майстри пера, виявляючи особливий спосіб мислення, відтворюють дійсність через створення конкретно-чуттєвих естетичних образів. Мистецтво художнього слова кожного письменника полягає в розкритті потенційних можливостей національної мови. Дослідження з питань вивчення мови українських письменників в основному торкаються структурно-рівневої характеристики художнього слова (А. Загнітко, В. Ковальов, Г. Сагач, Л. Полюга, В. Ужченко, В. Мельничайко та ін.).

Дослідження з художньої стилістики обов'язково передбачають виявлення традиційної та індивідуально-авторської образності, що міститься у лексико-семантичній сполучуваності, текстових зв'язках мовних елементів тощо. Маємо великий науковий доробок праць вітчизняних учених, в яких висвітлено особливості використання окремих засобів мови (словотвірних в тому числі) українськими письменниками. Такому питанню присвячені праці О. Потебні, В. Масальського, Ю. Шевельова, С. Єрмоленко та ін.

Словотвірні авторські новотвори в поезії Василя Стуса переважно мають метафоричне okazіональне значення, тому під час їх аналізу слід послуговуватися поняттям **контекстуальної доцільності новотворів**.

Часто для з'ясування семантико-структурної характеристики похідних контекстуальне оточення останніх є єдиним засобом встановлення мотивації, тобто такі утворення є **контекстуально зумовленими**: «Беручи за основу різні за ступенем продуктивності словотвірні моделі складних слів, відшліфовані багатовіковим мовним досвідом народу, поети створюють свіжі, несподівані своєю виразністю і новизною okazіоналізми-складання, експресивно-стилістична функція яких повністю виявляється лише в певному контексті» [1, с. 185].

В дидактичному ж аспекті такий підхід до аналізу похідних забезпечує функціонально-комунікативний підхід до вивчення мови.

Серед іменникових похідних в поезіях Василя Стуса найпродуктивнішими є композитні іменники, утворені способом чистого складання: *досвіт-день, зазив-прислухання, зазив-крик, безвість-путь, досвіт-день, досвіт-сон, цвинтарі-дороги, пург-сніги, дим-вогні, синь-крига, спалах-сльоза, Дівич-пух, світ-завірюха та ін.* [3].

Як бачимо із наведених прикладів, композити-новотвори у поета надзвичайно понятійно місткі: вони передають такий смисл, який можна окреслити реченням чи словосполученням. Тому в завданнях до деяких вправ, можна запропонувати здійснювати синонімічні заміни (між лексичним і синтаксичним рівнями), наприклад: *мужі сколінені* → *мужі, які стали на коліна*.

Вправи, які передбачають словотвірний і стилістичний аналіз складних і складених новоутворень в поезіях В. Стуса, належать у нашій системі вправ до аналітичних (спостереження за виражальними можливостями лексичних утворень і їх словотвірний аналіз). Власне після вивчення загальнотеоретичних словотвірних тем і після аналізу похідних, створених за словотворчими нормами мови, пропонуємо завдання, щоб продемонструвати емоційно-експресивну функцію авторських оказіональних складань:

Вправа. З тексту випишіть складні і складені слова. Поясніть, виводячи мотиваційні перифрази, як утворені похідні. З'ясуйте стилістичну функцію композитів у тексті.

*Чотири вітри полощуть душу,
у синій вазі стеблина яра,
у вирві шалу, в світ-завірюсі
чорніє безум хитай-води.*

*То пропікає душу Україна –
та, за котрою погляд марно рву.
Та є вона – за міражів товщею,
там, крізь синь-кригу світиться вона –
моєю тугою, моєю маячнею...*

Наявні у текстах Василя Стуса й композитні іменники, утворені складанням основ за допомогою поєднувальних голосних з суфіксацією або без неї: *чорнокрилля, чорноводдя, стобіль, стокрик, смертеіснування, життєсмерть, стозмій, танцескік, шестирук, сонцелет* та ін. Наведені приклади підтверджують структурну організацію подібних композитів: одиниці з опорним дієслівним і опорним іменниковим компонентами. На практичному занятті, яке має інтегрований характер, пропонуємо для аналізу й такий мовний матеріал, оскільки «авторські складні і складені слова порівняно з простими мають більші стилістичні можливості, більшу пізнавально-оцінну силу, поняттєву й естетичну місткість» [1, с. 187].

Наступна вправа, яку пропонуємо, у нашій системі вправ належить до **аналітично-конструктивних**.

Вправа. Які зі складних і складених лінгвоодиниць можна вважати художніми неологізмами? З вибраними складіть речення. Поясніть утворення і стилістичну роль у авторських текстах.

*1. Куріє руїна, кривавим збігає потоком,
а сонце татарське стожальне разить наповал.*

*2. Підтале чорноводдя зелен-криги
займається світанком на щоці.*

*3. Там бруниться похмурий амарант
і айстри у покірній непокорі
останні доліковують прозорі
дні вересня – ясноджерельний кант.*

*4. А в серці, насподі, в осерді душі, –
Шусть-шусть – нашорошені сон-комиші.*

*5. Немає побратимів у степах,
Ні жодної душі, котра б почула
Цей зазив-прислухання, зазив-крик.*

Прикметникових композитних утворень, які мотивуються атрибутивним словосполученням (А +N), серед оказіональних лексем в поезії Василя Стуса засвідчено

найбільше: *ясноджерельний кант, тонкоспіві верві, стоустий крик, молінь столобих, високогорлі сосни, тонкогорлі розлуки, мідяногорла сурма, серцеокий муж, білоуста зоря, високозоряна ніч, срібногорлий хорал, обрії вороноконій, світ сторчоголовий, дорога стозірна* та ін.

Як бачимо, складові елементи прикметникових утворень реальні і реалістичні, але образи, створені автором за їх допомогою, стоять над реальністю, оскільки таким чином автор «одним словом хоче передати складну ознаку, властивість, прагнення донести всю складність і багатогранність поетичного образу» [1, с. 189]. Прикметникові новотвори в поезії Василя Стуса також семантично місткі: передають зміст, який можна висловити складними синтаксичними конструкціями.

І найбільш оригінально світобачення автора поетичної збірки засвідчують дієприкметникові новотвори: *обезголосені тіла, сколінені мужі, змозолені долоні, розспіваний сніг, звогнілі надра, збатожена дорога, вимокле провалля, лютість всенаученна, спокій сподіваний*.

У поезії Василя Стуса новотвори такого типу більше вказують на ознаку особи, явища, предмета, ніж на їх дію за ознакою:

*Сколінені мужі і ниці пахолки,
німотні руки перед себе рвуть.
...розспіваний сніг уривається в
вирві німій.*

До цього мовного матеріалу студентам-філологам можна запропонувати завдання: **Оказіональні дієприкметники з художніх текстів замініть реченнями. Як утворені названі дієслівні форми?**

Зафіксовані в поетичній збірці Василя Стуса і дієслова-новотвори, які часто служать для створення метафор, що характеризують внутрішній світ людини:

*Треба щедро – серцем одним, устами
ледь розпуклими – розпелюстити втіхи гін,
всевідради!
Звіхолити сни,*

мій день, і ніч мою, й життя прожити.

Таке ж семантико-стилістичне навантаження виконують такі новотвори: *розтрудоить рану, запоїмити в обійми, дивголосить тать* та ін. Окрім таких метафор, зафіксовані ті, що характеризують зовнішні природні процеси.

Вправа. **Знайдіть дієслівні новотвори. Поясніть їх утворення. Яка стилістична роль у тексті?**

*А приємерк крутоберегий
просторивсь – аби в угловину
сяєво сяєва саява
вігналось, мов пружна стріла.
Нехай-но і помру –
та він за мене відтонкоголосить
три тисячі світанків, що зблудили,
як оленями йшли між чагарів
і мертвого мене не розбудили.
Сон сну шепоче, врочить напівп'яно,
ворожить і триножить гроно див,
котрі перевисають давні роки
мені до губ, у мій колючий сон.
Немов крізь шиби, кроплені дощами,
крізь скрик розлуки, ліхтарів і грат
затрембітав тонкими голосами*

*гранчастий келих квітів і дівчат,
там мармуровий врунеться акант,
різьбленими лопоче язиками
поколяду – немов за образами –
доносить співу тужний аромат
там буриться похмурий амарант
і айстри у покірній непокорі
останні доліковують прозорі
дні вересня – ясноджерельний кант.*

Отже, завдяки незвичному утворенню слів, незвичній сполучуваності, семантичній і функціональній різноманітності та художній майстерності автора, новотвори характеризуються смисловою багатоплановістю, стилістичною активністю. Вони легко стають основою метафоричних образів. Оригінальними, свіжими є оказіональні метафори, зміст яких часто можна зрозуміти лише з контексту, що передає задум автора. Словотвірний аналіз художніх новотворів Василя Стуса вимагає контекстуальної цілісності, оскільки його поезія виражає світобачення і світосприймання поета, у якого «звук стає кольором, колір запахом, запах дотиком» (Юрій Шевельов).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Навчальний посібник. – 2-ге видання, перероблене і доповнене/ І. М. Кочан. – Київ: Знання, 2008. – 423с.
2. Пігур М. В. Вивчення словотвору на семантико-словотвірній основі. Навчальний посібник/ М. В. Пігур. – Тернопіль, 2008. – 143с.
3. Русанівський В. М. Мова в нашому житті/ В. М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1989. – 109с.
4. Стус Василь. Поезії/ Василь Стус. – К.: Радянський письменник, 1990. – 211с.
5. Шевельов Юрій. Традиція і новаторство в лексиці і стилістиці І. П. Котляревського/ Юрій Шевельов. – Чернівці: Рута, 1998. – 78с.